

nju, da je moč vskladiti interese obeh strani; ali pa, drugič, negativno funkcijo, ki je bila zanj značilna v bližnji preteklosti, ko je bil mostišče za pozikuse imperialistične penetracije in ekspanzije. Zagotovitev prve funkcije je nedvomno v trajnem interesu obeh držav, pri čemer pa je nujno dosledno upoštevati dva elementa: prvič, z italijanske strani priznanje sprememb, ki jih je zadnja vojna in revolucija vnesla v državno in družbeno življenje Jugoslavije in drugič, zaupanje jugoslovanske javnosti v demokratične sile sodobne italijanske republike, v njihovo zrelost in sposobnost, da onemogočijo morebitne spletke ekstremističnih reakcionarnih sil, ki bi si prizadevale za restavracijo druge negativne funkcije Trsta.

Janko Jeri

MED KNJIGAMI

MATEJ BOR, SLED NAŠIH SENC

Med prvo pesmijo o minljivosti in uničenju, med to najlepšo pesmijo v novi pesniški zbirki* Mateja Bora, in poslednjo, optimistično izpovedjo, natisnjeno ob koncu knjige kot življenjski program, se v pričujoči liriki prepleta množica motivov in doživetij, intimnih in splošnih, radostnih in turobnih, ki sestavljajo živopisan lirični spektrum, presenetljiv in nenavaden za zbirko, ki je nastala v razmeroma kratkem obdobju. Obilje življenjskih pojavov, raznoterost liričnih tem, duhovna in motivna avtonomija posameznih razdelkov — to so poglobitve, na prvi pogled zaznavne posebnosti Borove knjige. Diagram njenih liričnih razpoloženj bi predstavljala razpotegnjena, z ostrimi vrhovi zarezana krivulja, ki bi razodevala širino, nemir in sunkovito dojemanje poetskih motivov. Toda ta črta bi ostala sklenjena, kljub koničastim vzpetinam in kljub samostojnim odcepom, zakaj Borova lirika je ob vsej svoji motivni heterogenosti monoliten idejni organizem in sleherni njeno poglavje ima svojo funkcijo v poetovem razvojnem procesu; to bi rado, sledeč Borovi poetski misli, ugotovilo tudi pričujoče poročilo.

Uverturo v zbirko tvori šest balad, navezanih na partizanska doživetja. Kljub časovni distanci so pesmi elementarno doživetje; osebna bolečina, ki je v prejšnjih Borovih baladah žehlala iz krvaveče rane, se je zdaj pomirila, pretežno epski motivi so se porodili iz spomina na grozljive dogodke, intenzivnost podoživetja pa izpričuje Borovo trajno, intimno povezanost s partizanskimi časi. V ciklu je najlepša balada Kurir, vsebinsko in ritmično nenavadno efektivna lirski enota; grozljivo vizijo ustvarja tudi izredna situacija v pesmi Dies irae.

Baladni motivi so maloštevilni, vendar imajo v zbirki svojo funkcijo: na začetku stoje kot memento, ki bo kasneje ob prividu nove vojne v zaključnih ciklih o atomskem veku podkrepil pesnikovo opozorilo in človeko-

* Matej Bor: Sled naših senc. Cankarjeva založba, Ljubljana 1958.

ljubni poziv. Poleg tega balade vzdržujejo kontinuiteto v pesnikovem razvoju, so nekaka vez v njegovem ustvarjanju, saj se pojavljajo v vsaki knjigi. Zdi se, da bo Matej Bor moral slej ko prej zbrati svoje partizanske balade v posebni zbirki; verjetno bi jih bilo že sedaj dovolj in tudi zaokrožiti bi se jih dalo v učinkovito celoto. Borova balada zavzema namreč že posebno mesto v slovenski epiki kot svojevrsten, nov tip baladne motivike. Po Aškercu, ki že ni več mogel docela vskladiti svojega realizma s klasično baladno grozljivostjo — misteriozno, nadnaravno, se je epika skoraj popolnoma umaknila iz balade in prepustila mesto liriki. Bor je v vojnih grozotah, ki so bile včasih tako strašne, da jih je človek dojemal kot nekaj usodnega, nedojemljivega, našel za svojo balado spet pristne epske motive, ki jih je seveda kot intimno prizadet soudeleženec dogajanja oplemenitil z lirizmom. Tako je nastala nova, epsko-lirska realistična balada, ki lahko pretresljivo oživlja vojne teme in je kot poetska iznajdba ustrezen izraz heroičnega, epskega časa.

Na videz je med baladnimi vojnimi motivi in naslednjim ciklom, v celoti posvečenem ljubezenski idili, globok prepad. Borova erotična pesem je trubadursko predana razodetju ljubezni, zaverovana v drobne ljubezenske intimnosti, bolj sanjavo hrepeneča kot čutna, izživljajoča se v romantičnem obmorskem pejzažu. Med ljubeznijo in življenjem, naravo in pesniško inspiracijo so postavljeni enačaji:

*Iz tebe vro te pesmi, kot studenci
iz zemlje vro, iz tebe klijejo
kot rože iz sončnih gred in kot lestenci
od belih sveč od tebe sijejo.
Ti si jim vse.*

Poet se izpoveduje s klasično mirno, izbrano besedo in svojo izpoved, ki vsebuje neznansko hrepenenje po erotični sprostitvi, po doživetju blagodejne ljubezni, variira v številnih motivih. Ta izpoved torej ne razkriva neke zaključene ljubezenske zgodbe z vrhom in koncem — ves cikel je en sam klic po ljubezni kot očiščujoči življenjski vrednoti. Težko bi tudi določili ceno posameznim pesmim; takšno erotično liriko je treba sprejeti v celoti kot enovito izpoved, pa četudi čustvena in poetska magija v posameznih pesmih ni enaka in bi večja koncentracija verjetno poudarila silovitost erotičnega doživetja.

Zanimivo pa je to samo doživetje, ki mu je treba najti posebno mesto v celotnem pesnikovem razvoju. Čeprav je Borova erotična lirika na videz mladostno trubadurska, brezumno zaverovana v ljubezenski ideal, čeprav ta lirika ni v krčeviti strasti izgorevajoča erotika — to še zdaleč ni pristna mladeniško opojna, brezskrbna ljubezenska izpoved. V njej so sicer elementi take izpovedi, toda njena mirnost in izkušnost, pa tudi strah pred samoto, ki se nenehno oglašča, in iz tega strahu izvirajoča krčevitost, s katero se pesnik oprijema ljubezni kot rešilne bilke, so zanesljiva znamenja, da to pesem poje zrel, težko preizkušen človek, ki se je morda prvič lahko brezskrbno predal ljubezni:

*Od tebe je ves širni svet postal
tako čarobno lep, svetel in nov,
kot da po dolgih blodnjah sem pristal
kje na obali radostnih bogov.*

Borova poprejšnja ljubezenska pesem je bila uklenjena v vojni čas, v njej se je neprestano grozljivo oglašala predsmrtna slutnja, ki se je kasneje resnično dopolnila v tragedijo, nikoli se ni utegnila sprostiti in izživeti; to edinstveno obeležje ji tudi zagotavlja izjemen položaj v slovenski erotični liriki. Svojevrstna pa je tudi pričujoča erotika: pesnik je šele v zrelih letih lahko zapel visoko ljubezensko pesem, šele zdaj se je lahko kot mladec ves predal njenemu opoju, pri tem pa vseeno ni mogel utajiti vsega, kar je že šlo skozi njegovo srce. Tako se cikel Med tamariskami logično navezuje na vojne balade kot čustvena reakcija, kot nujen odmik v intimni svet, njegova na površini svetla in brezskrbna, a v globini zrelo usodna in v končni konsekvenci pretresljiva vsebina, ta temni cvet — pa pomeni važno poglavje v celotnem Borovem lirskem ustvarjanju.

Tretji in četrti vrh v Borovi zbirki so intimne refleksije, zbrane v razdelku Od večera do večera, ter vizija Šel je popotnik skozi atomski vek; oba pa uvaja cikel Impresije. Skupina pesmi Ekvinokcij, predhodnica refleksivne lirike, se sicer še navezuje na obmorsko pokrajino, ki je bila bohotna naravna kulisa erotiki, toda razpoloženje ni več blagodejno kot v razdelku Med tamariskami. Poet je spet sam, prepuščen nemirnemu temperamentu, ki hkrati obupuje:

*... bežno je vse,
brez spomina...*

in poje himno življenju:

*... in sem iz blesteče
čase sreče
pil na njega sončno veličanstvo.*

V skupini so lepe metaforične kombinacije, ki se najpopolneje zlijejo v tretji pesmi.

Nemirni, večno snujoči duh požene nato poeta po svetu — ne samo kot popotnika, ampak tudi kot liričnega ustvarjalca. V Londonu nastane cikel naglo skiciranih velemestnih slik, ki so po motivih in osnovnem, socialno kritičnem odnosu varianta neorealistične umetnosti. Toda to so samo bežne skice, brez pretenzij po globljem spoznanju; le-to se bo izoblikovalo šele v poemi o atomskem popotniku. Londonski cikel je pomemben predvsem kot prva pesnikova kozmopolitska izpoved, kot bežna postaja, kjer je poet prvič jasneje opredelil svoj odnos do najširših kompleksov sodobnega življenja. Optimizem, značilen za Borovo erotiko, pa tudi še za prvi del Impresij, je med izletom v veliki svet izgubil, v nove pesmi se tihotapijo samota, pesimizem in resignacija in že se zarišejo konture bodočega tragičnega atomskega človeka:

*Hladno mu je srce, a da mu ni,
bi bil že ves hladan kot srce v njem,
in zemlja, ki na nji leži,
ležala bi na njem.*

Spoznanje o tragiki sodobnega človeka in skrb zanj poslej pesnika več ne zapustita, ampak mu narekujeta vse težje in bridkejše izpovedi.

V naslednjem ciklu Od večera do večera so zbrane sicer osebne refleksije, toda poet, ki piše zdaj neke vrste poetski dnevnik, je že močno podoben

atomskega popotniku. Naslovi pesmi so značilni za razpoložensko situacijo: *Tujec*, *Hamlet*, *Iz dneva v dan*, *Apatija*, *Samota*, *Obup*; vsi verzi — razen v dveh, treh zapisih — razodevajo duhovno stisko osamljenega in razdvojenega človeka v usodnem času. Občutje je v vsem ciklu prazapprav eno samo in ga samo variirajo na drobne življenjske epizode navezani motivi. Pesnik zapisuje občutja s precizno, skoraj aforistično besedo, ki je kljub pogosti metaforiki strogo realistična. Po izvirnosti in lepoti izstopajo pesmi *Apatija*, *Chanson*, *Obup*, *Od večera do večera* in *Nekje na ovinku*.

Po ugotovitvi lastne usode se pesnikova misel posploši, naveže na spoznanja človekove usode sploh in iz te kombinacije se izlušči grozljiva prikazen atomskega veka, povzročitelja te tragične usode. Vizija se poraja počasi — sprva spet samo v bežnih, anekdotskih skicah (*Kos* časopisa, *Himere*), izrazitejše obrise dobi privid splošnega uničenja šele v pesmi *Kronist*, porojeni pred Miheličevo grafiko, in v *Halucinaciji* človeka, ki je izgubil roke pod bombardiranim mostom. Po tem grozljivem uvodu pa se pojavi Popotnik skozi atomski vek, vizionarna poema o — žal — resničnem fantomu našega stoletja.

Štirinajst pesmi, ki vse pripovedujejo o tem, da bi človek rad živel lepo in harmonično, pa mu tega ne dovolijo, ki pojejo o atomski apokalipsi, ki sibilsko prerokujejo uničenje človeštva od povampirjenih človeških izumov in ki se iz kaotičnih pokrajin groze, nemoči in brezupne osamelosti nostalgичno ozirajo po izgubljenem paradižu pristne človeške radosti, ta venec (morda sonetno število štirinajst ni zgolj slučajno) ritmično svobodnih pesmi ni porojen iz neke točne filozofsko-politične teze, ampak ga je narekovalo pesnikovo spontano, v intimnem čustvenem območju porojeno doživetje. Zato vizija o atomskem popotniku niti ne pretendira, da bi eksaktno analizirala vse silnice, ki usmerjajo dandanašnji svet. Hoče biti samo strasten, iz prizadete človečnosti in liričnega razburjenja porojen protest zoper uničevalne sile, ki grozijo človeštvu, in apel k humanosti, k polepšanju življenja. Borova vizija namreč ne pripoveduje samo o nevarnosti atomske smrti, ampak o celotnem kompleksu nehumanosti sodobne civilizacije, ki ob množici tehničnih izumov, namenjenih izboljšanju človekovih eksistenčnih pogojev, rafinirano nadaljujejo prastaro ogabno igro: homo homini lupus. Vizija je v svojem idejnem jedru napredni družbeno-kritični in moralni opomin, ki kljub svoji poetski specifikii in individualnosti izpričuje prav tiste elemente kot naša politična praksa. Kljub pesimizmu je Borova poema že v osnovi pogumno lirično dejanje; Matej Bor se namreč ob spoznanju absurda in kaosa v atomskem veku, ob tem spoznanju, ki naj bi po nekih estetskih teorijah opravičevalo tudi absurdne situacije v umetnosti, ni odrekel razumni logiki človekove narave. Nasprotno: s tem da je naslikal apokaliptične prizore atomskega konca, je človeško in pesniško popolnoma odgovorno, v imenu človekovega srca in razuma protestiral zoper kaotični absurd uničevalne strasti.

Vizija Šel je popotnik skozi atomski vek je sestavljena iz štirih stilnih elementov, ki se med seboj v glavnem učinkovito prepletajo in izpopolnjujejo. Osnovni element je vizionarni imaginizem, ki prinaša v poemo fantazijsko fresko groze in smrti. Nanj se navezujejo realistični podatki, ki prevladujejo predvsem v miselnih poantah. Tretji element sta biblijski ritem in alegorija, ki nanašata patino resnobnega prerokovanja in splošne, simbolične veljavnosti, navsezadnje pa se skozi vso poemo oglašata tudi lirično-sentimentalni

pastoral, ki naj kot nasprotje osnovnemu grozljivemu tonu poudarja pesnikov humanizem.

Pregled posameznih ciklov Borove pesniške zbirke je pokazal, da je knjiga kljub navidezni in dejanski razbitosti v bistvu vendarle smotrna lirski celota z logičnimi, v pesnikovem razvoju utemeljenimi vsebinskimi akcenti in stopnjami. Njena osnovna gibalna karakteristika je doživljajska, tematska in stilna *dinamika*. Matej Bor je — morda še bolj kot v prejšnjih zbirkah — tokrat silno razgiban, radoveden, nemiren poet, ki s sunkovito intenziteto dojema lirične vtise in jih naglo, brez formalnih pomislov oblikuje v verzne organizme. Njegovo duhovno prožnost izpričuje navzven obilica motivov, občutij in stilnih elementov, menjava prizorišč, ki so zdaj realistično prirodna, zdaj abstraktno vizionarna, in pa prepletanje emocionalnih in racionalnih kreativnih komponent v posameznih ciklih in celo v posameznih pesmih. Ta nenavadna dinamika pa ima navznoter globlje, etične korenine: izvira namreč iz poetove strastne predanosti življenju in njegovi pojavnosti raznoterosti, iz neugnanega vitalizma, iz aktivnega odnosa do življenja, ki ga spoznamo že takoj v uvodni pesmi:

*Sled naših senc in tamkaj spod
morda lobanje,
ki prst, dokler jih ne zdrobi,
bo lezla vanje
in jih razganjala, kot jih
je duh nemirni,
nekoč, ko zrl je iz njih
o svet neizmerni.*

Bor hiti od motiva do motiva iz nuje, da bi življenju iztrgal čim več skrivnosti in lepote, da bi polno živel in preživel, kolikor pač lahko preživi zemeljski prebivalec: pri tem se njegovi poetski ideali ne morejo pomiriti z dejanskim stanjem — zato je treba svet in človeka požlahtniti in jima dati novo vsebino. Kot največjo nesrečo občuti Bor brezbriznost, duhovno ohromelost, ki ga ovira pri njegovem aktivnem odnosu do sveta:

*Svet se je prebudil,
a meni je tako, da bi šel leč
v samotni kot in bi temi ponudil
ose, kar imam, če sploh še kaj imam,
jaz, ki zemlje ljubiti več ne znam.*

Ta ljubezen do zemeljskega življenja, poglobitve vrednote, ki nam je dana, odigra odločilno vlogo tudi pri pesnikovi nazorski opredelitvi. Razbor posameznih ciklov je pokazal, da je osnovni ton Borove zbirke od strani do strani temnejši in da se pesimizem v zaključni pesmi poglobi celo v občutek popolne nemoči pred splošnim uničenjem. Toda na dnu Borovih pesimističnih lamentacij nenehno žari mogočna vera v življenje in njegove vrednote; pesimizem je pravzaprav samo neke vrste protest zoper vse, kar duši in ograja človekovo eksistenco, in poanta zaključne pesmi ni samo razumska teza:

*Upehan sem, pa vendarle hitim
po ovinkih slutenj čez prevale časa,
iz zore v zoro skozi metež zim
in blišč poletij — bredem jih do pasa
in mi je dobro...*

Kdor tako aktivno sodeluje v življenju, kdor je tako strastno privržen vsemu zemeljskemu kot Matej Bor, ne more do konca vzdvomiti o človeku. Borov pesimizem bi lahko po vsem tem paradoksalno opredelili kot — optimistični pesimizem.

Borova dinamika ima svojo smer: od subjektivnega, individualnega k objektivnemu, splošnemu, iz ozkega intimnega kroga v kozmopolitske širine. *Kozmopolitizem*, skrb za vesoljni človeški rod, je druga poglavitna značilnost zbirke. Bor nikoli ni bil egocentričen narcis, ampak je zvesto in v skladu s svojo intimno naravo prisluškoval utripom širšega občestva. V pričujoči zbirki je doživela njegova aktualna problematika pomembno metamorfozo: prestopila je nacionalne meje in postala svetovljanska v najboljšem pomenu besede. Borov kozmopolitizem ni snobistični turizem, kot bi morda kdo sodil po neorealizmu londonskih skic, temveč izvira iz globoke, intimne skrbi za usodo človeškega kolektiva, iz skrbi, ki je spet pogojena v Borovi predanosti življenju. Z njim je navsezadnje izpričan tudi pesnikov družbeni položaj, njegova pripadnost idealom naše družbe, pomembnim za ves sodobni svet.

Poglavitne šibke strani Borove zbirke: fragmentarnost, ki jo izpričujejo nekateri zgolj skicirani zapiski, naglica pri oblikovanju in iz nje izvirajoča formalna neizčiščenost nekaterih pesmi, nesorazmerje med širino in globino posameznih motivov, kjer horizontala odločno prevladuje — vse to gre v glavnem na rovaš prav tiste dinamike, ki je hkrati poglavitna odlika zbirke. Pri strožji selekciji bi morda te slabosti odpadle, knjiga pa bi seveda z izpuščenimi skicami precej izgubila. Ravno ti zapisi namreč nazorno pokažejo Borov nemirni umetniški temperament, njegovo sunkovito lirično kreativnost, ki preko skic in zapisov zori v vsebinsko in formalno izčiščene organizme.

Tretja značilnost zbirke je *stilni premik* od tradicionalne lirične govovice, ki je še pričujoča v prvem in drugem ciklu, k ritmično in metaforično razgibanemu slogu. Tudi novi stil ima za podlago konkretno realistično besedo, naslanjajoč se na stvarni svet predmetov in pojmov, drznejše, izvirnejše pa so metaforične zveze in ritmična struktura verzov. Bor pa slej ko prej ostaja široko dojemljiv poet, ne ruši komunikacij do bralca in išče stilno rešitev v kompromisni sintezi tradicionalnih in modernih elementov. V odločnem nasprotju s teorijami o hermetičnosti moderne lirike bi Bor rad pesniški besedi na široko utrl pot v človeški kolektiv; zato je v pričujoči zbirki tudi poskusil na slovensko presaditi chanson, to sodobno obliko ljudske poezije. Njegov poskus zasluži vso pozornost in bi moral doživeti premiero tudi po glasbeno-pevski plati.

Zbirka *Sled naših senc prinaša* v slovensko poezijo, ki se je po tematskem razmahu v vojnih in povojnih letih, stisnila v tesne intimne sfere, predvsem širok razpon liričnih motivov in aktualno poetsko vsebino. Borova lirika zagotavlja, da ima poet dandanašnjih dni na razpolago obilico dragocenih motivov in da brez problemske širine, brez vsebinske dinamike ne more dozoreti pomembna lirika. Dokazuje tudi to, da se takšna lirika ne bo porodila iz brezperspektivnih stilnih eksperimentov, ampak da jo bo ustvarila predvsem človeško zrela, življenjsko aktivna in vsebinski izpovedi predana lirična osebnost. In Borova zbirka je upoštevanja vreden prispevek k usmeritvi slovenskega liričnega ustvarjanja v porajanje človeško in formalno pomembne, intimno izpovedne in problemsko izrazite poezije.

Mitja Mejak